

*Amsterdam, Diemerzeedijk 27,
Gemeenlandshuis, voorgevel.
(foto Jaap d'Oliveira, 1949)*

Verervingen De drie verervingen die in 2008 tot stand kwamen, tonen aan dat in die negentig jaar onze Vereniging voor de continuïteit van het behoud van vooral bijzondere monumenten een belangrijke positie heeft ingenomen. In alle drie de gevallen heeft de voormalige eigenaar ervoor gekozen, dat het pand het best bewaard blijft in ons bezit. Vorig verslagjaar was al melding gemaakt van de overeenkomst die met de Koninklijke Hollandische Maatschappij der Wetenschappen was bereikt over de overdracht van het 'Hodshon Huis' aan het Spaarne 15A-17 te Haarlem. Ook het Hoogheemraadschap van Amstel, Gooi en Vecht oordeelde dit jaar dat hun Gemeenlandshuis bij onze Vereniging in veilige handen was. Beide verervingen gingen overigens gepaard met omvangrijke financiële gevolgen wegens de restauratieverplichting en in het geval van het 'Hodshon Huis' ook met een koopsom. In beide gevallen maakte de BankGiro Loterij met haar ruimhartige bijdrage de transactie mogelijk.

Bij de derde vererving deed een particulier een beroep op onze Vereniging. De heer J.P. Albada Jelgersma, overleden eind 2007, schonk bij testament de helft van de reële waarde van zijn huis aan 'Hendrick de Keyser'. De andere helft besloten wij, wegens het bijzondere karakter van dit huis, te kopen.

Deze drie verervingen geven de hedendaagse praktijk van onze Vereniging goed weer. In steeds mindere mate is sprake van het redden van 'krotten' waarvoor buiten ons niemand zich meer interesseert (van die categorie was het Ambachtsherenhuis te Alblasterdam in 2006 voorlopig de laatste).

Het gaat steeds vaker om huizen die door hun interieur of hun structuur zo kwetsbaar zijn, dat zij voor hun historisch verantwoorde instandhouding het best professioneel beheerd kunnen worden. In de drie hiervoor genoemde gevallen hebben de voormalige eigenaren ingezien dat je dat in deze gevallen beter niet aan de markt kunt overlaten.

Amsterdam, Diemerzeedijk 27, Gemeenlandshuis. (foto HdK)

Subsidies Zoals in 2007 al aangekondigd was voor het Ambachtsherenhuis, Cortgene 9 te Alblasterdam, in 2008 nog een vervolgaanvraag ingediend voor rijkssubsidie als bijdrage aan deze restauratie. Gelukkig is ook die vervolgaanvraag gehonoreerd. Beide regelingen (die van 2007 en die van 2008) schieten echter tekort om deze uiterst kostbare restauratie te vervolmaken. Gelukkig kon uit de bijdrage van de BankGiro Loterij voor 2008 een deel worden afgezonderd om de zware overschrijding op het funderingsherstel van dit pand op te vangen.

Daarnaast werd door het Ministerie voor het tweede achtereenvolgende jaar reguliere subsidie in het kader van de nieuwe instandhoudingregeling BRIM aan onze Vereniging toegekend. Voor het onderhoud aan ca. 55 panden in ons bezit, draagt het rijk de komende zes jaar € 175.000 per jaar bij, waardoor de jaarlijkse bijdrage aan de reguliere instandhoudingskosten van in totaal 322 van onze panden op € 495.000 komt.

Verervingen

Amsterdam, Diemerzeedijk 27,

Gemeenlandshuis Het Gemeenlandshuis ligt ongenaakbaar op de oude Zuiderzeedijk vlakbij de ringweg A10 en de oprukkende Amsterdamse stadsdelen Zeeburg en IJburg. Het monument is een symbool van de Hollandse strijd tegen het water. Afgelopen

jaar werd het historische gebouw met erf, bouwhuizen en bakhuis overgedragen aan onze Vereniging, nadat het ruim 275 jaar het statige onderkomen was van het 'Hoogheemraadschap van den Zeeburg en Diemerzeedijk' en haar rechtsovervolgers. Dit hoogheemraadschap beheerde de dijk van de Zuiderzee tussen Amsterdam en Muiden. De Latijnse spreuk op de voor-

Latijnse spreuk tegen de gevel. De vergulde letters in de tekst vormen het bouwjaar 1726. (foto HdK)

gevel verradert al waar het in het pand om gaat: 'hic de freti batavi furore arcendo agris tuendis agitur', vrij vertaald: 'hier wordt gehandeld over het beveiligen van de landerijen door het temmen van de Bataafse Zee'. De vergulde letters in de tekst vormen samen het jaar 1726.

Het Gemeenlandshuis, omringd door water, gelegen tegen de dijk met vrij uitzicht op de Zuiderzee en het Nieuwe Diep, werd door het hoogheemraadschap gebruikt als vergaderplaats en uitvalsbasis bij het schouwen van de dijk. De dijkgraaf en de hoogheemraden konden er als dat nodig was, overnachten in bedsteden op de verdieping. De inwonende opzichter was tevens kastelein voor de heren van het bestuurscollege. In de jaren 1726 en 1727 verrees het gebouw op de plaats van de herberg 'daar de Jaeger uithangt' in de buurtschap 'Jaep Hannis'. Hier werd altijd al, in elk geval sinds 1609, door het hoogheemraadschap vergaderd. Een grote gevelsteen in de zijgevel van het Gemeenlandshuis, met de wapens van de tien stemgerechtigde districten, is afkomstig uit de voorgevel van de oude herberg. Deze herberg was aan het begin van de 18de eeuw echter zo bouwvallig geworden dat men voor vergaderingen uitweek naar Weesp of Amsterdam.

In de bestuursvergaderingen van 1725 kwamen dan ook tekeningen en een begroting voor een nieuw te bouwen Gemeenlandshuis ter sprake. Deze waren opgesteld door de meester timmerman Jacob Middelman. De hoogheemraad Paulus Emtinck uit Loosdrecht legde de vergadering echter ook twee tekeningen voor. Emtinck lijkt een belangrijke rol bij het ontwerp en het toezicht op de uitvoering te hebben gespeeld. Zijn voorstellen werden met enkele wijzigingen door het college overgenomen. De Amsterdamse timmermansbaas Cornelis van der Does werkte het plan verder uit en tekende een heiplan, drie plattegronden, drie geveltekeningen, een plan voor de kap en enkele doorsneden ('de profylen om van deselve sij het geheele gebouw in te sien') en schreef een gedetailleerd bestek dat in druk werd uitgegeven. Op 6 februari 1726 werd de bouwopdracht na een openbare inschrijving aanbesteed. Uit vijf gesloten enveloppen bleek de aanneemsom van metselaarsbaas Cornelis van der Hoeven uit de Kalverstraat in Amsterdam de laagste. Hij tekende in voor f 15.990,-. De aanneemsom omvatte de gehele ruwbouw volgens het bestek inclusief de levering van de bouwmaterialen. Het timmerwerk werd uitgevoerd door Dirk Heijdemann, uit de Huidenstraat in Amsterdam, die borg had gestaan voor Van der Hoeven. Cornelis van der Does die de tekeningen en het bestek had gemaakt (en ook had ingetekend op het werk maar te hoog zat), werd verzocht om toezicht te houden op de bouw. Voor zijn tekenwerk, het bestek en het toezicht kreeg hij achteraf f 250,- betaald. Zijn tim-

mermansknecht Melis Tucker werd als dagelijks opzichter aangesteld, op een salaris van f 500,- per jaar.

De bouw nam snel een aanvang en begon met de afbraak van de oude herberg. Keuken en stal bleven staan, totdat de nieuwbouw vergevorderd was. Bruikbaar sloopmateriaal werd opgeslagen om hergebruikt te worden. Het bouwterrein werd gerooid en op 30 maart 1726 werd de heistelling opgericht. Het gebouw kwam achter en gedeeltelijk in de dijk te staan. In totaal werden 178 masten in de grond geslagen (ieder 44 voet lang, 12,5 meter, geheid 'tot op het tweede sand') en 46 juffers (ieder 30 voet lang, geheid onder de voorgevel in de dijk en onder de twee dragende binnenmuren, 'tot op het eerste sand'). Het heien was binnen 10 dagen gereed, waarna funderingsplanken werden gelegd en begonnen werd met het opmettelen van gewelven en muren. De gevels, op de voorgevel na, werden boven de plint opgetrokken als spouwmuren, het buitenblad een steen dik en het binnenblad een halve steen. De muren werden gemetseld in Vechtsteen, volgens het bestek 'met de voeg spyker sindelyk af te voegen'. De verdiepingvloeren kwamen te liggen op enkelvoudige balklagen met blinde ankers in de muren. De lage omlopende kap van het Gemeenlandshuis heeft een interessante constructie: deze werd opgebouwd rond twaalf gebinten en twee rijen standvinken, die ieder een 60 voet (17 meter!) lange onderslagbalk steunen. Hierop liggen de spanten die het met lood gedekte middendeel dragen. De rookkanalen zijn langs de kap versleept naar de vier schoorstenen op de hoekpunten van het dak. De kapschilden werden belegd met blauwe pannen, linksdekkend aan de voorzijde en rechtsdekkend aan de achterzijde, gerelateerd aan de veelal westelijke wind. Het platte middendeel werd met lood gedekt. Op twee schoorstenen werden windvanen geplaatst: een zeemeermin en een meerman.

De werkzaamheden vorderden gestaag en op 24 oktober 1726 werd een maaltijd in het gebouw gehouden. Cornelis van der Hoeven kreeg zijn tweede grote betaling (volgens het bestek zou dit plaatsvinden als het pand met lood en pannen gedekt was) en het werkvolk een fooi van f 75,- 'om eens te kroegen'. In het najaar van 1726 en de winter van 1727 vond de afwerking plaats. Verschillende ambachtslieden werden hiervoor aangetrokken, hieronder de houtsnijder en leverancier van spiegels Pieter le Normant uit de Kalverstraat, de beeldhouwer Adrianus van Dijk, de smid Harmen Warnaar uit de Amstelstraat en de in Amsterdam gevestigde, uit Saksen afkomstige, stucwerker Christiaan Wittenbecker (of Wittenbächer). Betalingen aan deze ambachtslieden vielen buiten het bestek. Op 12 mei 1727 werd de bouw feestelijk voltooid. Het werk had ruim een jaar geduurd.

Het beoogde complex was evenwel nog niet gereed, want op

Stal, koetshuis en erf gezien vanuit het Gemeenlandshuis. (foto HdK)

19 juni 1728 werd de bouw van een stal en koetshuis aanbesteed. Ook voor deze bouwopdracht werd een openbare inschrijving georganiseerd. Dit keer ging het werk naar een lokale aannemer, Adriaan Stoel uit Weesp, die het werk aannam voor f. 7.706,-. De grote Amsterdamse bazen Adrianus Roosendael en Jan de Meij tekenden net iets te hoog in voor deze utilitaire gebouwen. Met de bouw van de stal (het oostelijke bouwhuis, nu woning) en het koetshuis (het westelijke bouwhuis) op een symmetrisch grondplan achter het Gemeenlandshuis en twee grote toegangspoorten naar het terrein, ontstond een aanleg die veel weg had van een buitenplaats. Ook de plattegrond en de afwerking van het Gemeenlandshuis vertonen deze kenmerken.

De hoofdingang van het Gemeenlandshuis bevindt zich op dijkhoogte, achter een door een gesmeed ijzeren hek omsloten bordes. De sobere gevelarchitectuur kreeg slechts accenten in de vorm van gemetselde lisenen op de hoeken, beeldhouwwerk in Lodewijk XIV-stijl rond de ingangspartij en vier hoge schoorstenen op het dak. De kroonlijst van de voorgevel was oorspronkelijk rijker van uitvoering met decoratieve 'trigliften, fremettingen, morlioens en kardoesen' (triglifien, cannelures, klossen en consoles) en in het midden was een attiek, volgens het bestek voorzien van een beeldhouwde arend. Dit strenge gevelschema was populair vanaf de late 17de eeuw en bleef dat in de eerste decennia van de 18de eeuw. Alleen de spaarzame decoratieve ornamenten wijzigden in de loop der tijd van vorm. De bovengenoemde (inmiddels verdwenen)

middenattiek is wel bewaard gebleven bij onze Hollands Classicistische buitenplaats Nijenburg in Heiloo. Interessant is het venstertype dat men bij de bouw van het Gemeenlandshuis toepaste: een toen al vrij ouderwetse overgangsvorm tussen kruiskozijn en schuifraam, met een vast middenkalf, een schuivend benedenraam en buitenluiken. Helaas is er van deze in het bestek omschreven vensters in het gebouw niets meer terug te vinden. Al in 1775 zijn de ramen gewijzigd en dat gebeurde nadien nog enkele keren.

Vergelijkbaar met ons woonhuis Leeteinde 12 in Broek in Waterland uit 1740, is de plattegrond van de bel-etage van het Gemeenlandshuis symmetrisch verdeeld in twee helften langs een brede doorlopende gang. Het huistype met doorlopende middengang was in de vroege 18de eeuw populair voor voorname stadshuizen en buitenplaatsen. Het Gemeenlandshuis is relatief ondiep en kent daardoor een beperkt aantal vertrekken. De middengang (in het bestek nog ouderwets 'voorhuys' genoemd) is voorzien van overdadig stucwerk, gemaakt door Christiaan Wittenbeeker voor f 235,-. Het stucwerk illustreert de functie van het gebouw: zeepaarden trekken Neptunus in een zegekar voort over een woeste zee. Aan weerszijden van Neptunus zijn de zon en de maan verbeeld en in de hoeken van het plafond de vier winden. Tegen de wanden bevinden zich in stuc de wapens van Holland en Utrecht (het werkterrein van het hoogheemraadschap strekte zich uit over zowel Hollands als Utrechts grondgebied) en de wapens van de tien

Het Gemeenlandshuis op de Dicmerzeedijk, tekening door Jan de Beijer, omstreeks 1750-1760 (verblijfplaats onbekend, ex-Atlas Leonhardt). De Beijer tekende kruiskozijnen, de later versoberde kroonlijst, de verdwenen middenattiek en halfronde schilden met snijwerk op de bouwhuizen.

Stucwerk in de middengang door Christiaan Wittenbecker. (foto HdK)

stemgerechtigde districten. De grote vergaderzaal (de 'Raadzaal') wordt aan drie zijden verlicht door vensters en heeft een met snijwerk versierde grote houten schoorsteenboezem. Het snijwerk in lindenhout is van de hand van Pieter le Normant. Hij maakte de 12 wapenborden van de hoogheemraden en een spiegellijst. Ook leverde hij spiegelglas, dat later is vervangen door een schilderij met de wapens van de stemgerechtigde districten. Tot 1868 bleef het interieur van het Gemeenlandshuis grotendeels ongewijzigd. De raadzaal kreeg in dat jaar een stucplafond, gordijnen, olielampen en een tapijt. Bij de restauratie van het vertrek in 1964 werd het stucplafond weer weggebroken en kwamen de balklagen opnieuw in het zicht. Het houtimitatie schilderwerk in het interieur werd gewijzigd in een 18de-eeuwse kleurstelling. Bij de grote restauratie van 1970-1974 veranderde ook de situatie aan

de rechterzijde van de middenhal. Hier was bij de bouw de eetzaal gesitueerd en waren nog twee aparte achterkamertjes afgetimmerd, elk met bedstede en kast, en een secreet (toilet). Boven deze achterkamertjes was een insteekverdieping, toegankelijk via de bordestrap in de middenhal, met twee kamertjes, een met bedstede en een met een alkoof en kasten. De eetzaal functioneerde vanaf 1868 als aanbestedingslokaal met een grote houten balie waar jaarlijks in april het grasland en om de vier jaar de jacht werd verpacht. In 1970-'74 werden de vertrekken en de insteekverdieping weggebroken en werd hier de secretarie gevestigd. Van de oorspronkelijke situatie is de roodgaderde marmeren schouw bewaard met houtsnijwerk rond de spiegel van Pieter le Normant. Le Normant maakte in 1727 ook het houtsnijwerk voor de grote bordestrap in de middenhal. Op de verdieping zijn negen kamers afgetimmerd. Vier kamertjes

De vergaderzaal met schouw en houtsnijwerk door Pieter le Normant. (foto HdK)

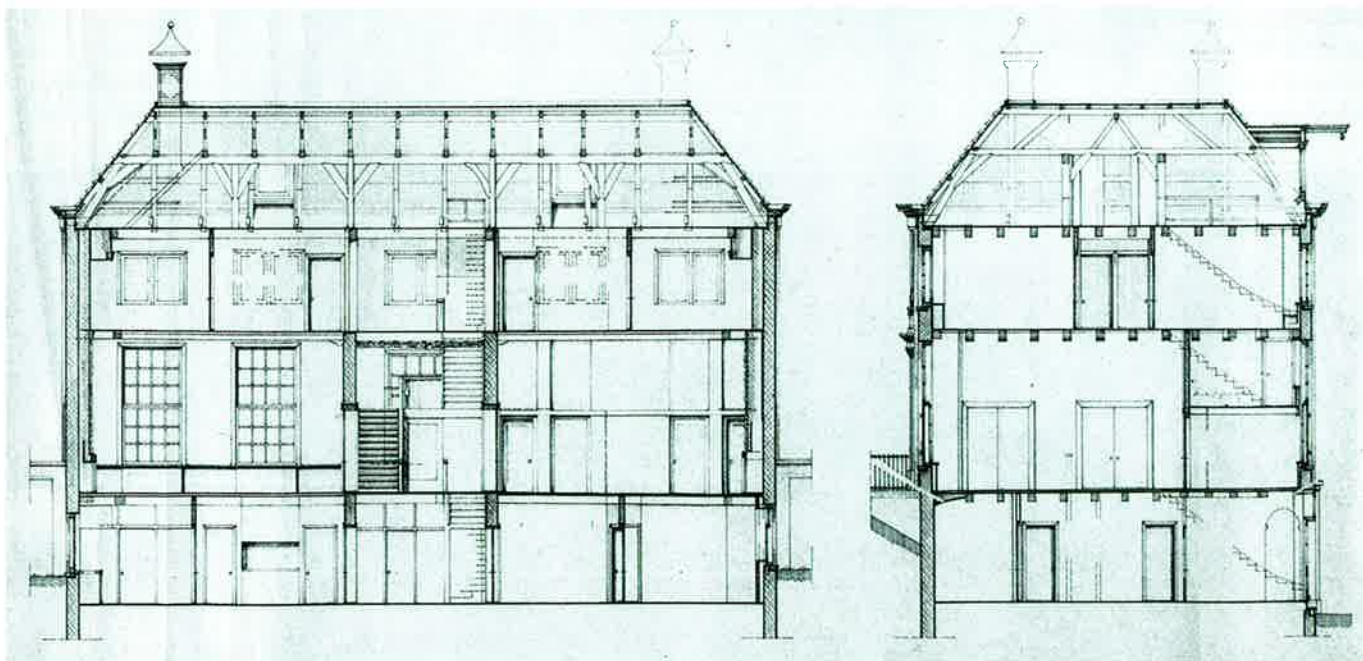
Amsterdam, Diemerzeedijk 27, Gemeenlandshuis. (foto HdK)

hadden bedsteden en konden worden gebruikt als slaapvertrekken voor de hoogheemraden, terwijl de hoekvertrekken voorzien werden van schouwen en betegelde muren. De verdieping werd later als kantoor in gebruik genomen, maar de indeling bleef gelukkig bewaard. In het souterrain bevond zich het huishoudelijke onderhuis met bier- en provisiekelders, dienstbodekamertjes met bedsteden, en de grote wit betegelde keuken met aanrecht, pomp en pompbak, slingers en kranen voor put- en regenwater, stookplaats met 'stoof komfooren' en diverse kasten (een 'tinnekas' en een 'spijskamer'). In het souterrain was ook de grote beneden- of Schepenenkamer met grenenhouten vloer, schouw en bedstede. De indeling van het souterrain is bij de restauratie van 1970-'74 ingrijpend gewijzigd. Er kwam toen een beheerderswoning en een archiefkluis. De grote regenwaterkelder, vroeger onder de keuken, is nog wel aanwezig.

Het bijna drie eeuwen oude Gemeenlandshuis kent ondanks de restauratie van 1970-'74 een aantal bouwkundige problemen.

Gebouwd op drassig land, direct tegen de dijk, heeft het gebouw te lijden gehad van achtereenvolgende dijkverzwaringen en intensief vrachtverkeer naar een vuilstortplaats. Deze situatie is gelukkig veranderd. Mogelijk heeft het gebouw ook een te zware kantoorbelasting gehad, in het bijzonder de archiefkluis kan een rol hebben gespeeld, waardoor er sprake is van scheurvorming in de binnenmuren. De ervaringen opgedaan door onze afdeling Instandhouding bij de complexe restauratie van het verzakte Ambachtsherenhuis in Alblasterdam, ook gebouwd tegen een dijk, komen ons nu hier van pas. De stal en het koetshuis achter het Gemeenlandshuis zijn gedeeltelijk in slechte staat en behoeven onderhoud en herstel. Zij zullen als eerste worden gerestaureerd.

Het Gemeenlandshuis, een uniek monument uit de Nederlandse waterschapsgeschiedenis, is door het Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht aan de Vereniging overgedragen om het zo voor verval te behoeden en voor de toekomst veilig te stellen. De Vereniging kon deze verplichting alleen aangaan dankzij zeer genereuze steun van de BankGiro Loterij.

Doorsnede van het gebouw. Tekening door de architecten D. Verheus en A. Schellevis, 1971.